

RENDA SENYORIAL I EXACCIÓ SOBRE EL CAMPEROLAT DE SANTA COLOMA DE QUERALT (SEGLE XV)

per Gerard Carceller Barrabeig

INTRODUCCIÓ

El medievalista nord-americà Paul H. Freedman, en els darrers paràgrafs d'un interessant article publicat el 1982¹, en el qual analitzava la situació jurídica i les condicions contractuals de la tinença de la terra a la Guàrdia dels Prats al llarg del segle XIII, feia una crida, a tall de conclusió, per potenciar l'inici d'una sèrie de recerques històriques que contribuïssin, amb noves aportacions, a un coneixement més profund i concret del *status* jurídic del camperolat medieval de la zona, i que, alhora, aportessin noves dades sobre les relacions de producció feudals i els mecanismes senyorials de sostracció i apropiació de l'excedent agrari.

Desmitificant la concepció dualista de "les dues Catalunyes"², Paul H. Freedman ens va animar a capbussar-nos en el problema de la pagesia medieval, i ens va encoratjar a intentar reconstruir el procés històric mitjançant el qual s'anaren gestant els trets i els elements definitoris del camperolat i les característiques socials i econòmiques que els envolten: aspectes importants que perduraran al llarg de força anys a través d'una realitat rural que, majoritàriament, ens és encara desconeguda.

Som del parer que una reconstrucció d'aquest tipus ha de fer-se a partir de recerques de caire local i comarcal, deixant clar, des de bon principi, que cal defugir lectures i interpretacions estrictament localistes³. Les darreres aportacions, fetes amb metodologia rigorosa, en altres àmbits geogràfics, i els models interpretatius que la darrera producció historiogràfica ha anat conformant, han de ser tinguts

1. "La condition des paysans dans un village catalan du XIIIe siècle", dins *Annales du Midi*, núm. 158, Tolosa de Llenguadoc, 1982. Una edició traduïda i revisada l'any 1987 apareix, conjuntament amb altres articles força significatius, dins *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Edicions 62, col·lecció Llibres a l'abast, núm. 241, Barcelona, 1988, pàgs. 61-76.

2. Com és sabut, gran part de la historiografia tradicional ha postulat l'existència de dues àrees diferenciades en relació a les condicions jurídiques generals de la pagesia; una, la Catalunya Vella, se'ns presentaria, segons aquesta interpretació, asservida i oprimida, sotmesa als *mals usos*, amb majoria d'homes *propis, solius i afochats*, i predisposta a l'aixecament remença, altrament justificat per aquesta mateixa situació; l'altra, la Catalunya Nova, gaudiria de franquícies i llibertats jurídiques, relacionades amb l'expansió i les cartes de poblament. No entrarem en l'article en la polèmica que l'esmentada interpretació ha suscitat en les darreres dècades; l'obra de Paul H. FREEDMAN ja s'encarrega de qüestionar-la. Vegeu *Assaig d'història...*, sobretot pàgs. 74-76.

3. Pel que fa a la reivindicació de "l'espai viscut" com a marc de la recerca històrica i el rebuig de certes visions localistes, vegeu "L'espai viscut. Col·loqui internacional d'història local", *Història Local*, núm. 1, Diputació de València, 1989. El col·loqui va ser celebrat a València els dies 7, 8, 9 i 10 de novembre de 1988.

en compte en tot moment si pretenem eradicar prejudicis historiogràfics i interpretacions excessivament tancades⁴.

La història de la pagesia medieval circumscrita al territori del Gaià o a altres àmbits territorials de les actuals comarques de la Segarra i la Conca de Barberà, compta amb treballs significatius. És obvi reconèixer el pare Agustí Altisent com el referent imprescindible en aquest sentit⁵, tal com ho és en molts altres aspectes. Juntament amb el treball d'aquest medievalista, altres investigadors han fet, més recentment, interessants contribucions bé plantejant línies de recerca innovadores, bé concretant els seus estudis a àmbits específics⁶.

Tot i amb això, creiem important de fer algunes observacions al gruix historiogràfic esmentat. En primer lloc destacar que la cronologia dels estudis que fins ara

4. No és aquest el moment de fer un estudi detallat de les obres fonamentals que haurien de ser considerades en qualsevol recerca històrica referent als segles XIV-XVI. D'entre tota la producció historiogràfica dels darrers anys, hauriem de tenir en compte fonamentalment, entre moltíssims altres noms que per raons òbvies no esmentarem, els treballs dels italians Rinaldo COMBA, amb les seves recerques sobre el Piemont, Maria SERENA i Sergio RAVEGGI pel cas de Florència i la Toscana, i Giovanni CHERUBINI, Massimo MONTANARI, Emilio SERENI, etc... D'entre la historiografia francesa destacar, sobretot, Guy BOIS, amb els seus treballs sobre Normandia, Robert BOUTRUCHE i Robert FOSSIER, i alguns altres com el polonès Witold KULA o el britànic Rodney HILTON. També la historiografia valenciana ha demostrat saber entrar a fons en el problema agrari de la baixa edat mitjana. Clàssiques són ja les obres de Paulino IRADIEL, sobretot pel que fa a les relacions d'intercanvi, portades a terme a finals dels anys 70 i principis dels 80, i les obres de Luis GARCÍA GUIJARRO, *Datos para el estudio de la renta feudal Maestral de la orden de Montesa en el siglo XV*. València, 1978; Antoni FURIÓ, *Els camperols i la terra en el trànsit de l'Edat Mitjana a la Moderna. Sueca, 1453-1509*. Tesi de llicenciatura, Universitat de València, 1980; Antoni FURIÓ-Ferran GARCIA, "Algunas consideraciones acerca del feudalismo medieval valenciano", dins *Estudios de historia de España* (Vol.I), Madrid, 1981 (el 1983 en català a *Debats* nº5); Antoni FURIÓ, *Camperols del País Valencià*, València, 1982; Ferran GARCIA, *El naixement del monestir cistercenc de la Vallidigna*, València, 1983; Enric GUINOT, *Feudalismo en expansión en el Norte valenciano. Antecedentes y desarrollo del señorío de la Orden de Montesa. Siglos XIII y XIV*, Castelló, 1986. Més recentment han aparegut els treballs de Pau VICIANO, *Catarroja: una senyoria de l'horta de València en l'època tardomedieval*, Catarroja, 1990; i Ferran GARCIA OLIVER, *Terra de feudals*, València, 1991.

5. D'entre l'abundantíssima obra del pare Agustí ALTISENT caldria destacar, relacionat amb la temàtica que ara ens pertoca, l'article "Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII: l'Espluga de Francolí de 1079 a 1200", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 3, Barcelona, 1966, pàgs. 131-214; i també "Notícies socials i econòmiques de Montblanc, la Guàrdia dels Prats i la Riba", a *VIII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*, Montblanc, 1966, Granollers-Barcelona, 1967. En un sentit més general, però igualment recomanable, *Història de Poblet*, Poblet, 1974. Altres articles del mateix autor aprofundeixen en aspectes concrets de la colonització i organització del territori en relació als centres monàstics de Poblet i Santes Creus. En destacariem "Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge", dins *Aplec de Treballs (Centre d'Estudis de la Conca de Barberà)*, 1, Montblanc, 1978, pàgs. 33-83.

6. A part de l'obra esmentada de Paul H. FREEDMAN, possiblement l'altre referent cabdal per a la història de la pagesia medieval de la zona, són els treballs sobre el monestir de Poblet de L. McCRANK "The cistercians of Poblet as Landlords", dins *Citeaux: comentarii cistercienses*, 26, 1975, pàgs. 284-315, i "The Frontier of the Spanish Reconquest and the land Acquisitions of the Cistercians of Poblet, 1150-1276", dins *Analecta Cisterciensa*, 29, 1973. Josep M^è SANS TRAVÉ ha treballat els templiers de Barberà a "Alguns aspectes de l'establiment dels templiers a Catalunya: Barberà", a *Quaderns d'Història Tarraconense*, 1, Tarragona, 1977, pàgs. 9-59. Darrerament han aparegut altres articles d'interès que, tot i no tractar estrictament la temàtica del camperolat medieval de la zona, ens aporten dades i plantejaments força interessants. En aquesta línia cal emmarcar els treballs de Josep COMAS i PIÉ "El desplegament feudal a la Catalunya Nova (àrea del Gaià)", dins *XXXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*, Institut d'Estudis Vallencs, Vol. 1, Valls, 1989, pàgs. 309-320; i l'article d'Antoni VIRGILI "La colonització feudal de la Catalunya Nova. Un projecte d'investigació", dins *XXXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*, Institut d'Estudis Vallencs, Vol. 1, Valls, 1989, pàgs. 265-298.

s'han realitzat es concentra, majoritàriament, en els segles XII i XIII, i deixa pendent tot el problema agrari dels segles XIV i XV.

Per altra banda, existeixen treballs de gran interès, que plantegen, entre altres, el problema agrari, però generalment presenten una extensió breu (articles curts, capítols concrets en llibres i revistes, col·laboracions en miscel·lànies,...). Aquests treballs, de qualitat, però de poca extensió, obren noves perspectives per a l'investigador, l'animen a emprendre recerques, i, alhora, demostren l'enorme sequera bibliogràfica i la tasca que encara resta pendent per tal d'assolir l'òptim nivell d'investigació⁷.

Un altre gruix d'anàlisis són aquelles monografies que esquiven el problema agrari, majoritàriament perquè els seus objectius són uns altres (estudis institucionals, obres de marcat caire localista, estudis filològics,...). L'existència d'altres perspectives fa que l'atenció que es presta a temàtiques agràries sigui minsa, i en conseqüència, són molt concretes les dades que se'n poden extreure des de l'òptica de la història agrària⁸.

LA DOCUMENTACIÓ

El present article no pretén més que portar a terme una petita aproximació a l'estudi d'un document concret, en un moment puntual de la història medieval de Santa Coloma de Queralt. El tema, i el seu tractament, no són més que una petita mostra del que esdevindrà, esperem que ben aviat, la nostra tesi de llicenciatura. La nostra pretensió, en aquest context més global, és submergir-nos en l'estructura agrària de la vila, i per extensió, en la de tota la baronia de la qual n'era centre, per tal d'elaborar un estudi microhistòric globalitzador en el marc d'aquesta àrea geogràfica reiteradament anomenada "Catalunya Nova". Alhora pretenem poder esbrinar el funcionament dels engranatges del sistema, és a dir, les relacions de producció existents entre la classe dominant (entesa en tota la seva extensió) i la pagesia sotmesa a les opressions feudals i els mecanismes d'exacció i control d'una sobre l'altra. No refusem, per tant, entrar en els aspectes diversos que s'encaixen en aquestes relacions, com la producció, el paisatge rural i les seves modificacions, l'estudi de la reproducció de les unitats de producció, la incidència dels mercats en aquesta zona, i altres aspectes que creiem d'interès per tal d'elaborar el quadre agrari baix-medieval. Aquí, però, basem la nostra recerca en un aspecte molt precís i particular, i traiem algunes conclusions que esperem ratificar, matisar o rectificar en futures publicacions.

7. És especialment interessant, pel que fa a aquesta qüestió, l'article d'Antoni VIRGILI "La colonització feudal...".

8. Vegeu l'obra de Mossèn SEGURA i VALLS, *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt, 1971, (2ª edició).

Centrem el nostre estudi en un trasllat d'època moderna, conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona, del *Capbreu de l'església parroquial de Santa Coloma de Queralt*⁹, on s'inclouen les declaracions de seixanta-sis tinentes de la vila, sobre un total de noranta-quatre béns, fetes entre el 21 de març de 1439 i el 23 d'abril de 1440, referents als drets, les rendes i les obligacions que devien a l'honorable Pere Pelegrí, rector de l'església parroquial, doctor en lleis i notari públic de la vila. El document fou redactat per Mateu de Puigesteve, prolífic notari colomí de l'escribania de la mateixa vila.

L'estructura de les declaracions respon a un model emprat força sovint en l'elaboració dels capbreus de l'època¹⁰. Els declarants, majoritàriament pagesos tinentes de Santa Coloma, van anar compareixent davant l'autoritat parroquial, l'escribà del document i dos testimonis, durant l'any i escaig en què fou redactat el capbreu.

El formulisme del notari, Mateu de Puigesteve, és sempre el mateix. Primer apareix el nom i la procedència dels declarants, amb les aposicions pertinents, si s'escauen (en ocasions la professió, el parentiu amb altres declarants, la seva minoria d'edat, etc...). A continuació, un cop s'ha fet esment del nom del notari que redacta el capbreu i dels testimonis que en cada declaració han estat citats, el declarant realitza un jurament solemne amb les mans sobre els quatre evangelis¹¹.

A continuació, s'especifica el bé que és motiu de la declaració, la seva ubicació i les afrontacions que presenta, seguit de l'esment de qui n'ostenta el domini directe -és a dir, qui n'és el senyor eminent-. Seguidament, apareix el cens que el tinent ha de satisfer i la data en què aquest pagament s'ha de realitzar. A continuació, en cas que el tinent aporti proves documentals sobre com tingué accés al bé declarat, el tipus de contracte de què fou objecte, o altres aspectes referents a com arribà el bé al tinent, aquests s'especifiquen. Per últim, s'esmenta l'aportació deguda en forma de delme i/o primícia que el tinent ha de satisfer, i els criteris de repartiment que s'han de seguir.

Si el tinent ostenta més d'un bé, es repeteix el formulisme, exceptuant-ne la part més cerimonial del jurament, per cadascun dels béns declarats.

A tall d'exemple reproduïm una de les declaracions, concretament la de Guillem Pujol, feta el 19 de maig de 1439:

Die martis decima nona mensis maii anno predicto.

Guillermus Pujol, ville Sancte Columbe de Queralto. In presentia mei, dicti notari et huius capibrevii scriptoris. In presentia etiam Berengary Girona et Petri Savit, maioris dierum, dicte ville testium ad hec assumptorum, medio iuramento

9. AHT, Protocols, Santa Coloma de Queralt, 8635, caixa 291. Sense foliar.

10. Sobre els capbreus, vegeu Coral CUADRADA "Els capbreus com a font històrica: l'exemple dels capbreus de Mataró i Vilassar (segle XIV)", dins *V Sessió d'Estudis Mataronins*, Museu Arxiu de Santa Maria. Patronat Municipal de Cultura, Mataró, 1989, pàgs. 41-49.

11. És un formulisme molt usual en aquest tipus de documentació, que dona solemnitat a l'acte i que fa la declaració gairebé ritual. La fórmula utilitzada és la següent: "...medio iuramentum per ipsum Petrum ad Sancta Dei Quator Evangelia suis manibus corporaliter tacta...".

*per ipsum Guillelmus ad Sancta Dei Quatuor Evangelia suis manibus corporaliter tacta, predicto confessus fuit se habere et possidere quoddam hospitium etc.*¹²

Item etiam confessus fuit se habere et possidere quandam peciam terre, sitam in termino dicte ville, in parte vocata Prat de Meyans et que fuit Bernardi Savit, quondam, pro ut terminatur, ex una parte cum tenedone Guillermi Pucurull, ex alia parte cum camino per quem itur a la Llacuna, ex alia parte cum dominicatura de Sancta Maria, ex alia parte cum siquia molendini Bernardi Ferrari. Et tenetur per nobilem dominum Geraldum de Queralt, dominum dicte ville, et sub dominio et alodio eiusdem, ad censum unius punyeroni et medii frumenti et unius punyeroni hordei, et alius punyeroni avene, anno quolibet solvendorum in festo Sancta Maria Augusti. Et dixit dictam peciam terre ad ipsum pertinere duabus emptionibus per ipsum factis a Jacobo Noja, procuratore dicta Columba, eius uxoris filiaque et heredis dicti Bernardi Savit, quondam. Et ostendit duo publica instrumenta confecta in posse mei, Mathei de Puiggesteva, notarius et huius capibrevii scriptoris. Alterum quidem fuit factum et medio dicto iuramento asservit quod decima de fructibus dicta pecis terre dividitur hoc modo videlicet quod Rector recipit medietatem, et de residua medietate recipit octavam partem honorabilem castellanus, et residuum est dicti nobilis domini, etc.

ELS DETENTORS DEL DOMINI DIRECTE

Creiem imprescindible destacar, abans d'entrar en l'estudi detallat, que les declaracions que apareixen en el capbreu fan referència als béns de la vila sobre els quals tenia algun tipus de dret l'església parroquial de Santa Coloma de Queralt. L'ostentació del domini directe sobre els béns no va suposar cap criteri d'orfenació a l'hora de portar a terme el capbreu, car l'interès del document és el recompte i compilació dels drets que ostenta la parròquia sobre els béns declarats, per tal de conèixer el muntant total d'entrades -ja sigui en espècie o en diner- de què disposa el rector dins el terme de Santa Coloma, siguin o no els béns declarats domini directe de l'església parroquial.

En aquest sentit, mitjançant el formulisme que apareix en les declaracions, que esmenta el titular del domini directe del bé declarat, podem establir quatre grans grups de béns en funció de qui en té el *dominium et alodium*, és a dir, del

12. Com observarem, gairebé tots els declarants ostenten un *hospitium* a la vila. Tot i amb això, en cap de les declaracions es para atenció en els censos i gravàmens que recauen sobre aquests *hospitia*, limitant-se només a citar-los. Tenim algunes mostres, extretes de documentació notarial coetània, que demostren l'existència de gravàmens sobre els *hospitia* de Santa Coloma, els quals es satisfien majoritàriament al senyor de la vila, Gerard de Queralt. Cal suposar, doncs, que els *hospitia* no estaven subjectes al domini directe de Pere Pelegrí i, en conseqüència, no són l'objectiu del capbreu que ens ocupa. Cal però no descartar l'existència d'*hospitia* vinculats, bé a través de censals, bé a través del lloguer o la venda, al gruix d'entrades pecuniàries del rector de la parroquial, però en cap moment apareixen com a dominis directes de Pere Pelegrí.

perceptor directe dels censos emfitèutics¹³: els béns de Gerard de Queralt, els de Pere Pelegrí, els del *benefici de Corpus Christi* i els de titularitat compartida.

El primer dels grups el formen aquells béns -majoritàriament peces de terra i horts- sota domini i alou de Gerard de Queralt, senyor de la baronia de Queralt i de la vila de Santa Coloma. En total, cinquanta-cinc dels béns declarats en el capbreu resten sota el seu domini directe; percentualment, suposen un 58'5% del total de béns apareguts en la documentació¹⁴. D'aquests béns, Gerard de Queralt en percep directament els censos emfitèutics, mentre que Pere Pelegrí, només participa -encara que en diferent grau- del repartiment dels delmes i les primícies¹⁵, motiu pel qual apareixen aquests béns en el capbreu.

Un segon grup és el format per aquells béns que es troben sota domini directe del rector, Pere Pelegrí, que els posseeix de forma franca en concepte d'alou. El volum total d'aquests ascendeix a trenta, percentualment un 31'9%, i els censos emfitèutics que suposen són percebuts directament pel rector colomí. A més, els delmes i les primícies que sobre ells es graven, tot i presentar també un ventall de possibilitats quant a la forma de repartiment, tendeixen a ser favorables a Pere Pelegrí. La pressió senyorial exercida pel rector sobre els tinents d'aquestes terres és, doncs, més intensa que la que podia exercir sobre els tinents de les terres de Gerard de Queralt; en aquelles es limitava a percebre una part considerable dels delmes i les primícies, mentre que en aquestes -les tingudes sota la seva titularitat- percep, a més de delmes i primícies, els corresponents censos emfitèutics que com a senyor directe li pertocuen. Una conseqüència evident del mapa dominical de la baronia i de la distribució i repartiment de les rendes que aquesta generava, de les quals participa el rector de Santa Coloma com a senyor directe d'aquests béns.

Percentualment menys important és el grup de béns que resta sota domini directe del *benefici de Corpus Christi*¹⁶, tot i que la seva vinculació amb l'església

13. No creiem que sigui correcte generalitzar, a partir dels percentatges que relacionem a continuació, els resultats. Per tant, seria molt aventurat fer servir les mateixes dades per a intentar establir la distribució del domini directe dels béns a tota la vila de Santa Coloma, i totalment erroni, a nivell de tota la baronia de Queralt. Creiem que un estudi a fons del repartiment del domini directe en tota la baronia de Queralt donaria molt més de pes al gruix de béns tinguts *sub dominio et alodio* de Gerard de Queralt.

14. No ens ha de sorprendre aquest percentatge puix que, majoritàriament, els béns de la baronia de Queralt resten sota domini i alou de la família Queralt. L'estudi que portem a terme de la documentació notarial referida a vendes de peces de terra durant aquest període, confirma el resultat que apareix al Capbreu.

15. El repartiment dels delmes i les primícies presenta tot un ventall de possibilitats diverses. No pretenem anticipar l'exposició, però, per fer-vos una idea de les múltiples formes de repartiment, vegeu el quadre que apareix en l'annex de l'article.

16. Aquest benefici, un dels molts que es documenten a Santa Coloma durant la baixa edat mitjana, fundat sota la invocació de *Corpus Christi*, es trobava a la mateixa església parroquial de la vila. Segons Mn. Joan SEGURA i VALLS, la seva fundació cal datar-la entre 1331, any del testament de Jaume Ferrer on s'expressa la voluntat de fundar el benefici, i l'any 1344, en què, segons un llibre de privilegis citat pel mateix Mn. SEGURA, s'especifica que es portà a terme la fundació. L'autor apunta l'any 1338 com a data més probable. Resulta particularment important destacar que el benefici adquirí gran importància al llarg del segle XIV i durant gran part del segle XV, fruit de donacions, censals, i rendes -com les que ens ocupen- que el convertiren en una mena d'institució feudal vinculada a la parròquia; a més, el patró del benefici no era altre que el mateix rector de l'església. Vegeu Mn. Joan SEGURA i VALLS, *Història de Santa Coloma...*, pàgs. 261-265.

parroquial de la vila és força evident. Suposen un total de sis béns, el 6'3%, que no hem de desvincular del centre de poder religiós de la localitat, ja que tot i presentar-se amb una titularitat nova, els censos del benefici repercutien directament en les arques de l'església colomina i els delmes i primícies d'aquests béns també eren percebuts indirectament pel mateix rector. El domini directe dels béns del benefici de *Corpus Christi*, com de molts altres beneficis eclesiàstics, suposa un sistema alternatiu de percepció de rendes per part dels detentors del grup eclesiàstic dominant de la comunitat, ja que les rendes es canalitzen directament cap a la mateixa parròquia.

Finalment apareixen tres béns, el 3'1%, amb duplictat de domini directe, és a dir, posseïts conjuntament sota domini i alou de Gerard de Queralt i de Pere Pelegrí, percebent-ne ambdós els censos emfitèutics, els delmes i les primícies. Com veurem, els béns que comparteixen titularitat són qualitativament més substanciosos que els de domini únic citats fins al moment. Aquesta dada ens indica fins a quin punt existeixen diverses possibilitats en la definició del mapa dominical de la baronia de Queralt i com la prioritat, per als detentors del domini i alhora perceptors de les rendes que genera, no és tant la fórmula legal que s'adopti, sinó la participació en el repartiment de la producció que generen els seus dominis i l'efectivitat a l'hora de percebre les seves respectives rendes.

CARACTERÍSTIQUES DELS BÉNS

Si considerem el tipus de béns sota domini i alou directe de Gerard de Queralt¹⁷ ens adonem que, sobretot (concretament el 72'7%) són peces de terra de proporcions i característiques diverses: la gran majoria apareixen definides com a *quandam peciam terre*, sense referenciar-ne les dimensions i el tipus de conreu. Cal pensar en peces de secà, d'un o dos jornals de terra de superfície mitjana, les quals eren conreades amb cereal (blat, ordí, civada,...).

Tot i amb això, pel que fa a les dimensions, els criteris de classificació no són pas uniformes i observem, tot i ser definides amb el mateix nom, peces de terra de dimensions diverses. És el cas del mig jornal de terra que declara Pere Bou el 18 de maig de 1439, que sembla considerar-se una peça relativament petita per la forma com n'especifica les dimensions.

Altres declaracions mostren peces de terra força més grans formades a través d'un fenomen de concentració d'explotacions relativament recent, procés que caldria estudiar més a fons amb l'ajut de la documentació dels protocols notariais de l'època. El tinent Bernat Riba declara, el 21 de maig de 1439, *se habere et possidere quandam peciam terre, que olim solebant esse tres pecis*, ubicada al terme de la vila, concretament al Prat de Maians. Un altre cas és el de Llorenç Pujal, en la seva declaració del 10 de juny del mateix any, a través de la qual reconeix ser posseïdor,

17. És important recordar que sobre aquests béns el rector de l'església parroquial percebia delme i/o primícia, segons diferents criteris.

Interior de l'església de Santa Coloma, abans de la destrucció soferta el 1936.
Original conservat a l'Arxiu Fotogràfic de la Unió Excursionista de Catalunya.
Arxiu Ramon Orga.

al Prat de Maians, de *quaddam peciam terre... que olim fuit Pontii de Muntanyola, et solevant esse tres pecias terre...*, part de les quals li fou tramesa a la seva muller, Romia, mitjançant el llegat testamentari de Ponç de Muntanyola. Una mostra més: Francesc Megre, que es declara tinent de *quandam peciam terre*, ubicada a la Coma Solera, ... *que olim solebant esse tres sortes terre...*. No són pas els únics casos: si llegim la documentació trobem declaracions de peces de terra formades per dos o més trossos que anteriorment havien estat unitats d'explotació diferenciades, la qual cosa demostra que la memòria popular recorda l'antiga fragmentació del territori agrari i, fins i tot, l'origen i el nom de l'anterior tinent de la terra i, a més, té constància de la concentració parcel·lària que es produeix. Caldria esbrinar a través de quins mecanismes i en mans de quins individus es produeix aquesta concentració que es fa palesa a través de la documentació.

Els horts apareixen a continuació amb un paper destacat dins els béns tinguts sota domini i alou de Gerard de Queralt. Un total de tretze peces d'aquest tipus (el 23'6%) apareixen en el capbreu com a depenents del noble. En general, el senyor no exigia cap mena de cens¹⁸ pels horts, considerats com un tros de terra de petita extensió i de valor variable on es conreen verdures, llegums, arbres fruiters, etc...¹⁹, tot i que havien de satisfer el pagament del delme i la primícia. Com veurem, no succeïa el mateix amb els horts detentats pel rector de la vila.

D'entre els béns de domini directe de Gerard de Queralt, les terres de vinya suposaven un conreu minoritari (concretament el 3'6% del total dels seus béns). Hem d'advertir un cop més que aquestes dades no poden generalitzar-se al total del paisatge agrari de Santa Coloma i molt menys al de tota la baronía. Que les peces de vinya sota domini directe de Gerard de Queralt tinguin una insignificant menció en el capbreu no suposa, en cap moment, la inexistència d'aquest tipus de conreu a la zona i, molt menys, la de peces de vinya sota domini directe del noble.

Passem a continuació a relacionar els béns tinguts de forma nominal pel rector de la parroquial de Santa Coloma, Pere Pelegrí.

De nou, majoritàriament, el tipus d'explotació predominant és la peça de terra de proporcions mitjanes. Vint-i-un dels trenta béns tinguts sota domini i alou de Pere Pelegrí són d'aquest tipus (un 70%²⁰). També en el volum d'explotacions cal destacar alguns casos especials de peces grans -fruit d'un procés de concentració- o de peces de dimensions més reduïdes que la mitjana habitual, com, per exemple, la declaració d'Antoni Melgosa, que posseeix a la Censada del Rector *quandam peciam terre cum era*; la declaració de Bartomeu Piquer que reconeix *habere et possidere quandam peciam terre, que olim solevant esse tres pecis*; o la declaració

18. Només dos dels horts tinguts *per dictum nobilem dominum et sub dominio et alodio eiusdem*, els dels tinents Guillem Pucurull i Francesc Cardó, estan obligats a un pagament de cens; el primer, de tres punyeronos d'ordi i el segon, d'una mitgera de blat.

19. Vegeu C. ALSINA, G. FELIU i Ll. MARQUET *Pesos, Mides i Mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990, pàg. 162.

20. Percentatge no massa allunyat de les tingudes per Gerard de Queralt, un 72'7%.

d'Anton Aymerich de *quondam sortem terre*, teòricament de proporcions més reduïdes que les anteriors. De tota manera, no tenim cap indicatiu fiable i definitiu sobre les proporcions, tret de la multiplicitat de censos emfitèutics a què estan subjectes, la qual cosa es podria utilitzar com a referent per intertar discernir les dimensions aproximades de les peces, tenint en compte, tanmateix, que els censos resulten igualment força heterogenis²¹.

Dels béns restants, sis són declarats com a horts (el 20%) i, contràriament al que hem pogut observar en els horts de titularitat de Gerard de Queralt, els de Pere Pelegrí estan gravats amb censos emfitèutics, percebuts directament pel rector.

Finalment, una vinya, un farraginal i un *hospitium* (el 10% restant), són els tres béns que resten per citar d'entre els declarats sota alou i domini de Pere Pelegrí²².

A continuació apareixen els sis béns tinguts sota titularitat del *Benefici de Corpus Christi*, concretament cinc peces de terra i una sort, totes gravades amb censos emfitèutics, delmes i primícies, i ubicades dins *les sorts de Corpus Christi*, una partida de la vila, el nom de la qual ja denota la titularitat de les terres que comprenia.

Finalment, citarem els béns de titularitat compartida, tres béns molt concrets que mereixen una atenció especial i sobre els quals tant Gerard de Queralt com Pere Pelegrí tenien dret a cens emfitèutic.

El primer fa referència a un dels molins de la vila, ubicat concretament al *camí dels molins*²³, en tinença de Joan Pucurull, beneficiat del benefici de Sant Martí, a l'església de la vila. El rector n'obté de cens quatre mitgeres i mitja de blat i quatre mitgeres i mitja d'ordi, segons la mesura de la vila, mentre que Gerard de Queralt en percep una quantitat substancialment més baixa, sis punyerons de blat i sis punyerons d'ordi. La vinculació del molí al benefici de Sant Martí i el desequilibri en la percepció de censos entre Pere Pelegrí i Gerard de Queralt, demostren que era possiblement un bé vinculat a la rectoria i a la mateixa església parroquial sobre el qual Pere Pelegrí exercia una plena explotació rendal de caire feudal. Tot i amb

21. Com veurem en l'apartat següent, els censos sobre aquestes peces de terra són molt variables i oscil·len entre la punyera i les 3 mitgeres amb 12 punyeres de blat. Cal advertir, però, que un cens emfitèutic elevat no suposa necessàriament un gravamen sobre una peça de terra de grans proporcions; en ocasions, terres de dimensions reduïdes amb una alta productivitat són carregades amb els mateixos censos que peces més grans però menys productives.

22. L'*hospitium*, l'únic que apareix en el capbreu, és posseït per l'apotecari Joan Ballester, i s'ubica al carrer Major de la vila, just al costat de l'església. Per ell es paga un cens emfitèutic de 8 florins (88 sous) i suposa l'únic cens en numerari percebut pel rector.

23. El tema de la infraestructura hidràulica, ja treballat pel pare A. ALTISENT "Els molins", dins *Història de Catalunya*, fascicle núm. 71, Barcelona, 1979, pàgs. 222-223, ha estat motiu d'estudi per part de Maria Lluïsa CASES "Breus notes sobre els molins fariners d'aigua a la Conca alta del riu Gaià. Segles XIII i XIV", dins *Aplec de Treballs*, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 3, Montblanc, 1981, pàgs. 225-235; d'Antoni VIRGILI, "La infraestructura hidràulica a la Conca del Gaià mitjà al segle XII, segons el Llibre Blanch de Santes Creus", dins *Universitas Tarraconensis*, Tarragona, 1986, pàgs. 215-226; de Salvador PALAU "Inventari recerca dels molins fariners del riu Francolí", dins *Quaderns de Vilaniu*, núm. 18, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 1990, pàgs. 81-103; i de Jordi RIUS "Els molins hidràulics: una innovació tecnològica com a eina de treball i de dominació feudal", dins *Quaderns de Vilaniu*, núm. 26, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 1994.

això, és significativa l'aparició del cens degut al Queralt, car evidencia la reserva, encara que parcial, del monopoli de motllura²⁴.

La segona mostra de duplicitat senyorial fa referència a una peça de terra amb era, ubicada a la Coma Solera, que declara Bartomeu Congest. Aquesta peça de terra, formada pel que anteriorment havien estat dues peces diferenciades, era tinguda sota alou i domini de Pere Pelegrí, però contenia mig jornal de terra *sub dominio et alodio* de Gerard de Queralt. Pel tros de Pere Pelegrí es satisfesia un cens emfitèutic d'una quartera de blat, mentre que pel mig jornal de terra el cens era de quatre punyerons d'ordi i quatre de civada. A més, el rector rebia la meitat del delme i la meitat de la primícia de la seva terra i el delme íntegre del mig jornal de terra de Gerard de Queralt, mentre que aqueix percebia l'altra meitat del delme i la primícia de la terra del rector, i la primícia íntegra del seu mig jornal. Com resta palès, les estratègies per mantenir els censos, els delmes i les primícies per part de la classe dominant resulten evidents en aquest exemple, comportant casos d'extraordinària confusió pel que fa a la percepció de rendes.

Finalment existia també titularitat compartida en la peça de Bernat Girona. Aquesta peça de terra, que es declara el 10 de juny de 1439, estava formada per cinc antigues peces²⁵. Sobre la peça el rector percep, en concepte de cens, un punyeró de blat, un d'ordi i un de civada, més una lliura i un diner en concepte d'un dels cinc antics trossos, mentre que Gerard de Queralt es reserva deu punyerons de blat i mig punyeró d'ordi com a cens d'un rec que travessa el solar tingut pel noble. El repartiment del delme i la primícia també és compartit i mentre en la part de la peça tinguda sota titularitat de Gerard de Queralt és aquest, conjuntament amb el castlà de la vila, qui els percep íntegrament, en la part de domini i alou de Pere Pelegrí el delme i la primícia són repartits a parts iguals.

EL DOMINI ÚTIL DE LES TINENCES

Fins ara hem pogut observar qui eren els senyors de la terra que es relacionen en el capbreu de l'església parroquial; convé a continuació intentar aportar dades sobre els tinents emfitèutics que declaren davant el notari Mateu de Puigesteve. No creiem desmesurat entreveure en els nostres declarants un magma social d'indi-

24. Per norma general, la motllura del gra era monopoli dels Queralt en tota la seva baronía. El volum de renda favorable a Pere Pelegrí en aquest cas concret pot ser conseqüència d'alguna donació feta a favor del benefici de Sant Martí, amb la cessió d'alguna part de les rendes del monopoli. De tota manera, una hipotètica cessió de rendes de motllura no suposa, com el document evidencia, una renúncia a aquestes.

25. El procés d'acumulació de tinences per part d'aquest emfiteuta pot resseguir-se a través dels documents que aporta en el moment de fer la seva declaració. A la peça de terra original s'afegí, mitjançant un establiment emfitèutic fet a l'avi del declarant l'any 1349, una segona peça. Anys més tard, el 1358, el mateix personatge fou establert en una peça veïna, mantenint la tinença de les anteriors. Berenguer Girona, pare del declarant, fou beneficiari d'un nou contracte emfitèutic sobre una nova peça colindant l'any 1412. Les dates, els establiments, els establerts i els notaris que redactaren els instruments, són part de la documentació aportada en la declaració de Bernat Girona.

des que, tot i aparèixer qualificats amb el nom de *tenedores*, presenten importants punts de divergència.

Per definició, tinents són aquelles persones que han estat establertes en una terra sota un règim contractual de tinença. Per si mateix el terme significa ben poca cosa més; la seva posició social, la seva activitat econòmica, el nombre d'explotacions que ostentaven sota aquest règim -o sota altres amb un major o menor grau de pressió senyorial-, la seva vinculació amb els centres de poder local, etc... no són incompatibles amb aquesta condició contractual. La historiografia del món agrari ha anat acostumant-se darrerament a diferenciar dins aquest tipus de conceptes tota una gamma de possibilitats referents a l'heterogeneïtat social del camperolat medieval²⁶.

Aquests tinents que paguen censos, delmes i primícies a Gerard de Queralt i a Pere Pelegrí tenen orígens, activitats i poders adquisitius diversos i, possiblement, existeixen grans diferències entre els uns i els altres. És perillós, a més d'incorrecte, considerar el camperolat medieval com una classe homogènia i cohesionada. Cal pensar en els nexes comuns -que òbviament existeixen-, però no hem d'oblidar els trets diferencials, molts cops més abundants del que fins ara hem tingut present.

Només una aproximació al nombre de declaracions i a la quantitat de béns tinguts sota règim de tinença²⁷ permeten fer diferenciacions importants entre els declarants del nostre capbreu²⁸.

26. A més d'ALTISENT, "Un poble..." op. cit., vegeu també, entre altres, Coral CUADRADA, "La pagesia medieval, una classe homogènia? (Anàlisi de la condició social dels camperols del Maresme, segles XIII-XIV)", dins *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, V, 1994. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, pàgs. 67-80; i *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Ed. Rafael Dalmau, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró Barcelona, 1988, sobretot pàgs. 245-251, on l'autora documenta camperols que, indistintament, apareixen en les fonts com aloers en algunes terres i sots-establerts en altres. Vegeu també, pel cas valencià, Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals*, sobretot pàgs. 57-59, on s'esmenta una jerarquia camperola relacionada amb els ressorts del poder local. Una bona anàlisi de la qüestió apareix a Antoni FURIÓ, *Camperols del País Valencià*, pàgs. 131-152.

27. Cal prendre aquestes dades amb moltes reserves i considerar-les com un resultat indicatiu, ja que el coneixement que tenim dels tinents que apareixen en la documentació és parcial i poc indicatiu i correm el risc d'avaluar-los de forma incorrecta. Cal pensar que estem fent una valoració quantitativa i no pas qualitativa de les tinençes, la qual cosa sempre pot propiciar errades considerables. Tot i amb això, mancats d'altres fonts que ens ofereixin més informació, els valors que s'observen mostren un esgraonament força significatiu en la possessió de béns a través de la tinença emfitèutica.

28. En aquest apartat, a més de la documentació esmentada fins ara, utilitzem també altra documentació notarial extreta dels manuals AHT, Protocols, Santa Coloma de Queralt, 4100, caixa 276; 4099, caixa 286; i 4062, caixa 235, -cap d'ells foliat-, que són una part del gruix documental utilitzat en la realització de la nostra tesi de llicenciatura.

La majoria dels tinents declaren posseir un sol bé: una peça de terra, un hort, una sort de terra, una peçiola, etc... escampades pels camps circumdants de Santa Coloma. Aquest gruix d'individus suposa el 71'2% dels tinents apareguts en el capbreu i ostenten el domini útil del 50% dels béns. Són tinents dels quals en coneixem ben poca cosa, tret que alguns d'ells han de satisfer una o altra pensió censal i/o pagar algun cens a Gerard de Queralt per l'*hospitium* en què viuen a la vila²⁹; a més a més, alguns d'ells, una minoria, tenen professions no relacionades directament amb el món agrari³⁰. Entre aquests hi ha algun cas excepcional que pot distorsionar la tendència³¹, però no deixen de ser excepcions.

Un segon grup és el format per aquells tinents que es declaren posseïdors de dos béns, i que suposen un 21'2% del total i ostenten el domini útil sobre un 29'7% del total de béns documentats. Entre ells només hi ha un teixidor, Pere Joan, i, generalment, no divergeixen massa en la qualitat dels béns respecte al grup esmentat amb anterioritat³².

Creiem que tant el primer grup -el dels tinents que declaren un sol bé- com el segon -els que ostenten el domini útil d'un parell de béns- són grups socials força semblants i poden ser qualificats, majoritàriament, com el grup de camperols més modestos, poc freqüents en la documentació, que ostenten un nombre reduït de béns mitjançant el règim agrari de tinença emfitèutica. Entre ambdós grups supo-

29. A tall d'exemple, destaquem que Arnau Gasol, que declara el 17 de setembre de 1439, el documentem un any abans en una venda on s'esmenta que ha de satisfer una pensió censal d'una mitgera de blat a Berenguer Giner (AHT, Protocols, Santa Coloma de Queralt, 4099, caixa 286). Un altre exemple, Berenguer Llorenç, que declara posseir, el setze de juny de 1439, una peça de terra al Pont de la Barquera, sabem que satisfà un cens anual de 10 diners per l'*hospitium* en què habita, situat al carrer Major de Santa Coloma (AHT, Protocols, Santa Coloma de Queralt, 4099, caixa 286).

30. Tot i minoritaris, els oficis referenciats són els següents: Bernat Pelegrí, menestral; Joan Pucurull, prevere; Francesc Melgosa, sabater; Gerard Sangenis, fuster; Pere Vidal, prevere; Joan Ballester, apotecari; Bartomeu Guitart, ferrer; Silvestre Magre, prevere; Joan Magre, prevere i Pere Ferrer, teixidor. També apareix en aquest grup un jueu, Bonjuha de Bages.

31. Entre aquests tinents hi hem inclòs sis declaracions en les quals apareixen béns que podríem qualificar d'extraordinaris: Bernat Riba, Bartomeu Piquer i Francesc Magre declaren ostentar el domini útil de tres peces de terra formades, cadascuna, per la unió d'altres tres antigues peces; Guillem Veciana ostenta el domini útil d'una *terram campam cum vinya*; Joan Pucurull és el tinent del molí senyorial esmentat anteriorment; finalment, Joan Ballester apareix com a declarant d'un *hospitium*. Dins aquest grup de tinents hem inclòs també el prevere Pere Vidal, important censalista i membre de la Comunitat de Preveres de Santa Coloma. Tret d'aquestes excepcions, que poden modificar una mica els percentatges, la resta de tinents declaren béns totalment ordinaris.

32. En aquest cas, el nombre de tinents que té algun bé de caire extraordinari augmenta: Pere Cervera, tinent d'un hort i una peça de terra, que antigament n'eren dues; el teixidor Pere Joan, tinent de dues peces de terra, una de les quals també havia estat formada per l'addició de dues d'antigues; Pere Sangenis, posseïdor d'una peçiola i una peça de terra, aquesta darrera amb un hort afegit, conseqüència de la concentració de dos antics horts; Gerard Rosselló, amb una peça de terra, que abans n'eren dues, i un hort; Anton Melgosa, amb dues peces de terra amb les respectives eres; i Bartomeu Congest, posseïdor d'una peça de terra amb era, que abans estava separada en dues, i un hort. Tot i amb això els béns declarats poden considerar-se bàsics per un grup social l'activitat del qual és precisament el conreu de la terra.

sen el 92'4% dels tinents documentats, tot i que ostenten el domini útil del 79'7% dels béns documentats³³.

En un esgraió superior trobem aquells tinents que ostenten el domini útil sobre tres béns, peces de terra i ferraginals exclusivament. El grup el formen quatre individus³⁴, gairebé amb tota seguretat "pagesos grassos", que exercien altres activitats en el marc de la vida pública de la vila. Procuradories, testimoniats, aportació de documentació en el moment de la declaració, són algunes de les activitats que desenvolupen aquests personatges i, alhora, símptomes que evidencien -encara que no confirmen taxativament- una certa condició dins la societat colomina de l'època. Són un grup reduït d'individus que suposen el 6% del total de declarants però que ostenten el domini sobre un 12'7% dels béns que apareixen en el capbreu³⁵.

Finalment, topem amb un cas extraordinari, el del tinent Guillem Pucurull, un sol personatge que acapara el 7'4% del total de béns apareguts en el capbreu. Pucurull, mitjançant el règim de tinença, declara sis trossos de terra -tots ells ubicats al Prat i al Puig de Maïans-, i un hort, a l'horta de la vila. Les afrontacions que apareixen en les seves declaracions, i aquelles d'altres tinents en les quals és citat Guillem Pucurull com a afrontador, demostren que ens trobem davant d'un personatge amb un gran nombre de tinences a les seves mans, acumulades a través del temps³⁶ i intuïm l'existència d'una sèrie d'individus que, a través d'un lent però efectiu procés d'acumulació de tinences, esdevenen un grup social de pes en algunes activitats econòmiques.

Observem com existeix una marcada estratificació social dins el grup de tinents de Santa Coloma de Queralt, segons les dades amb què comptem. Que un total de cinc personatges concentri en les seves mans el 20'1% de les tinences camperoles denota una distribució no equitativa del domini útil i, conseqüentment, una estratificació social del camp colomí basada en aquest domini, que condiciona directament l'exercici d'altres activitats, no exclusivament agràries, relacionades amb les formes d'organització social i econòmica de la vila. Seria interessant descobrir si aquests "tinents respectables" participaven en el joc feudal, sots-establint en les seves tinences altres camperols. La documentació, ara per ara, no aporta

33. Una ratio senzilla que ens relacioni els béns totals del capbreu i el total de tinents que hi apareixen, ens mostra un índex de tinença de terra per part d'aquests dos grups d'un 0'86.

34. Concretament Bernat Ferrer, moliner de la vila; Mateu Castellví, testimoni en la majoria de declaracions del capbreu i jurat de la Institució de la Caritat de Santa Coloma; Montserrat Calaf, tinent, però alhora establint de Francesc Pocerull; i Bernat Girona, procurador del sabater barceloní Anton Ferrer, i tinent d'una terra que era el resultat de l'addició de cinc peces més petites.

35. En aquest cas, utilitzant la relació de béns per càpita, ens trobem amb un índex del 2'1.

36. El procés d'acumulació de tinences emfitèutiques en mans de Guillem Pocerull s'inicia el 1388, continua durant els anys 1394 i 1400, i finalita el 1427. Algunes peces, de les quals no consta la data en què foren adquirides, les té i les posseeix com a dot de la seva muller, Maria, filla d'un altre personatge destacat de la comunitat, Ponç de Muntanyola. Guillem, tot i no precisar-ho la documentació, podria estar relacionat amb un altre Pocerull, Joan, que apareix com a beneficiat del benefici de Sant Martí i tinent d'aquell molí de duplicitat senyorial que ha estat esmentat anteriorment.

dades suficients sobre el fet, però sí que evidencia un cert prestigi social d'aquests individus i els adjudica una sèrie de funcions estratègiques en el marc de les institucions i les activitats comercials. Evidentment, la seva condició resta allunyada de la dels detentors del domini directe dels béns, però suposen l'esgrao social més alt del grup dels tinents, no massa allunyat (possiblement en alguns casos fins i tot superior) dels personatges secundaris pertanyents a la baixa aristocràcia o petita noblesa local.

EL REPARTIMENT DELS CENSOS EMFITÈUTICS

L'ostentació del domini directe sobre els béns suposa i reconeix, segons el costum i la reglamentació del contracte emfitèutic, el dret del senyor a rebre un cens a canvi de la cessió del domini útil a l'emfiteuta³⁷. Tant Gerard de Queralt, com Pere Pelegrí, fan un ús acurat del dret de cessió sobre les terres i els béns apareguts en el capbreu que analitzem.

Tot i amb això, una primera diferència considerable es fa palesa a l'hora de llegir les declaracions dels tinents de Santa Coloma: la pressió exercida per Gerard de Queralt i Pere Pelegrí a través de l'apropiació de cens emfitèutic.

Gerard de Queralt no percep totalment els censos emfitèutics dels béns dels quals n'ostenta el *dominio et alodio*; alguns horts i peces de terra, majoritàriament, resten exempts del gravamen, tot i comportar per al noble certs beneficis en forma de delme i primícia.³⁸ Percentualment, els béns objecte de l'"exempció" suposen el 38'1% dels tinguts sota domini directe del Queralt. La causa d'aquesta actitud podria radicar en una estratègia concreta del noble, que el portaria a preferir, en alguns casos concrets (desconeixem, per ara, en funció de quines motivacions) els mecanismes de sostracció no vinculats directament al cens emfitèutic³⁹.

37. Evidentment aquesta és la interpretació purament legalista del "contracte" emfitèutic. La seva implantació i generalització al llarg de l'Edat Mitjana, perllongant-se fins a èpoques molt més recents, obliga a considerar-la des d'una perspectiva molt més àmplia i globalitzadora, que trascendeix conceptualment la visió tradicional de la historiografia del dret; vegeu en aquest sentit, entre molts altres, Antoni FURIÓ, *Camperols...*, pàgs. 103-105, on s'esmenta alhora la definició d'emfiteusi feta per Maurice DOBB.

38. Cal recordar que, a més, aquestes terres, com gairebé la totalitat de les que s'inclouen en la vila, i per extensió les de tota la baronia de Queralt, restaven subjectes al *iure, firma, dominio, faticha XXX dierorum et alio quolibet iure* del feudal, tal com mostren les clàusules de la majoria de vendes que es documenten als instruments notariais de l'època. Algunes, a més a més, estaven sotmeses al *tercio*, no pas entès com el cens d'una tercera part de la collita, sinó, possiblement, tot i que no estem encara en condicions d'afirmar-ho, com un *terç-delme*, o bé com un *lluisme al terç*- la qual cosa ens mostra altres formes gravoses d'exacció dominical alienes a l'estricta cens emfitèutic.

39. Cal dir, però, que podem trobar-nos davant un cas d'indiferència documental; hem de pensar que el capbreu analitzat fa referència als béns dels quals Pere Pelegrí n'extreu algun tipus de renda, ja sigui com a senyor directe, ja com a beneficiat en el repartiment del delme i la primícia; en conseqüència, les rendes i censos de Gerard de Queralt -que no són el motiu de l'elaboració del capbreu- sí bé apareixen majoritàriament, no són explicitades amb tanta meticulositat i, per tant, podrien no ser tingudes en compte en algun cas.

Tot i amb això, el 61'8% del béns sota domini i alou de Gerard de Queralt si que apareixen gravats amb un cens emfitèutic. Gairebé la totalitat del cens es percep en forma de blat, tot i que no falten algunes mencions especials a l'ordi i la civada, o a d'altres productes com gallines i cansalada. Les unitats de compte del pagament acostumen a ser el punyeró i la punyera⁴⁰. Un 50% dels béns gravats amb cens emfitèutic el satisfan mitjançant aqueixos valors de compte, oscil·lant entre els 2,5 punyerons i les 28 punyeres de quantitat mínima i màxima, però mantenint-se en una franja de valors mitjans que s'inscriuen entre les 2 i les 10 punyeres. Un percentatge menor dels béns tinguts per Gerard de Queralt, concretament un 20,5%, estan gravats amb censos de quartera i mitgera: concretament apareix un sol cens de 3 quarteres de blat i sis censos que són satisfets amb mitgeres, oscil·lant aquestes entre un mínim de 1 mitgera amb 12 punyeres i un màxim de 4 mitgeres.

El percentatge restant dels censos, sempre minoritari, és pagat en metàl·lic (14,7%), o bé en gallines (8,8%), cansalada (2,9%) i aigua (2,9%).

El total, en concepte exclusiu de cens, percebut per Gerard de Queralt sobre els béns que té *sub domino et alodio eiusdem*, ofereix la quantitat de 11 mitgeres, 3 quarteres i un centenar de punyeres, majoritàriament de blat, a més de 6 gallines i mitja, 2 lliures de cansalada, 2 tasses d'aigua (de valor marcadament testimonial) i 2 lliures, 1 escut i 10 diners de moneda de tern. Apreciable quantitat si tenim en compte, sobretot, que aquesta referència no és més que circumstancial, ja que, com ha estat dit en nombroses ocasions, afecta tan sols a una porció minúscula dels béns i dels ingressos del Queralt i, a més, no té en compte el volum d'exacció extret de la seva participació en el repartiment del delme i la primícia.

Pere Pelegrí, contràriament al que acabem d'observar, percep censos de tots i cadascun dels béns dels quals detenta el domini directe. En total vint-i-nou peces de terra i un *hospitium*, dels quals només rep cens en metàl·lic del darrer (4 lliures i 8 sous). Per tant, tots els censos percebuts per aquest concepte per Pere Pelegrí són censos cerealístics; dels quals el 53,3% són satisfets en punyerons i punyeres, oscil·lant aquestes entre els 4 punyerons i les 20 punyeres, i mantenint-se en valors mitjans propers a les 2 punyeres. Tot i amb això, el percentatge de censos percebuts en quarteres i mitgeres augmenta considerablement, un 46,4% dels censos són

40. Hem dividit les unitats de compte dels àrids en tres grups: punyerons/punyeres, quarteres i mitgeres, en funció de la consideració dels cens. Els punyerons i les punyeres són considerades unitats de compte de censos relativament suaus, mentre que les quarteres i, sobretot, les mitgeres, suposen un tipus de cens més onerosos. Segons Claudi ALSINA, Gaspar FELIU i Lluís MARQUET *Pesos, Mides i Mesures...*, pàgs. 203-204, el valor de la punyera dels àrids, tot i ser desconegut pel cas concret de Santa Coloma, el coneixem a altres indrets relativament propers, com Cervera (on equivalia a 5,7 litres) o Vallfogona de Riucorb (on l'equivalència era de 5,73 litres). Pel que fa al punyeró, aquest oscil·lava al voltant de 1/3 de la punyera. Segons els mateixos autors, la quartera de Cervera, ja al segle XVI, equivalia a 45,9 litres, i a Montblanc a 57,93 litres, tot i que la mitjana catalana cal situar-la al voltant dels 70 litres. De tota manera, hem de fer constar les nostres reserves en aquest aspecte i manifestar que resulta perillós extrapolar aquest tipus de dades. Com a referència agafem una notícia sobre Aguiló esmentada pels autors, a través de la qual la mitgera és fixada en 91,9 litres, la quartera en 45,9 litres, la punyera en 5,7 litres i el punyeró en 1,9 litres, la qual cosa no vol dir que sigui aplicable a Santa Coloma.

percebuts així: el 20% dels censos es satisfan en quarteres (entre 1 i 3 quarteres) i el 26,4% en mitgeres (amb valors que oscil·len entre 1 i 3 mitgeres).

En total, Pere Pelegrí recaptava, a través dels censos emfitèutics dels béns sota el seu domini i alou, un total de 13 mitgeres, 12 quarteres i una seixantena de punyeres, majoritàriament de blat, i 88 sous en metàl·lic, a part del repartiment dels delmes i les primícies. Hauríem de considerar a banda les 2 mitgeres, 3 quarteres i 45 punyeres extretes mitjançant aquest mecanisme d'exacció de les terres de domini directe del *Benefici de Corpus Christi*, i altres excedents, comparativament menys importants extrets dels béns de domini conjunt⁴¹.

EL REPARTIMENT DEL DELME I LA PRIMÍCIA

Les fórmules que adopten els representants de la classe dominant per tal de repartir-se un altre gruix considerable de la producció agrícola camperola -el delme i la primícia-, deixen entreveure tota una gamma de variacions que demostren fins a quin punt existien diverses possibilitats d'exacció en la reglamentació d'aquestes imposicions.

El repartiment del delme⁴² i la primícia⁴³ apareix gairebé en totes les declaracions dels tinents de Santa Coloma, i a ell es vinculen Gerard de Queralt, Pere Pelegrí i el castlà de la vila. Les fórmules de repartiment adoptades ofereixen un gran ventall de possibilitats, des d'aquelles en què Pere Pelegrí o Gerard de Queralt en són els màxims beneficiaris, retenint individualment el 100% del delme i la primícia, fins a fórmules més complexes en què participen els tres senyors abans esmentats⁴⁴.

Segons els criteris de repartiment de delme i primícia, Pere Pelegrí era qui

41. Vegeu les rendes extretes del moli i dels altres béns de domini conjunt que han estat esmentades més amunt.

42. Considerem el delme com aquell gravamen que recau sobre tots els declarants, mitjançant el qual el detentor d'aquest dret percep una desena part de la collita. Antoni VIRGILI "El delme i la primícia al bisbat de Tortosa", dins *I Congrés d'Història de l'Església catalana*, Solsona, 1993, esmenta la forma de repartiment del delme, que ha documentat a la Tortosa del segle XII, consistent en la retenció, per part del detentor del dret, de la desena garba de cereal.

43. La primícia ha estat en nombroses ocasions qualificada com la primera recol·lecció dels fruits d'una explotació. Altres autors, com el mateix Antoni Virgili, "El delme i la primícia...", pàg. 427, la qualifica, en el cas de Tortosa, com la quarantena part de les collites de cereals i de raïm: la quarantena garba en els camps i la quarantena mesura en les vinyes. La forma d'alienar aquesta part de la producció és idèntica a l'esmentada en el cas del delme.

44. Per tal de fer més entenedors els criteris de repartiment del delme i la primícia, hem afegit un quadre annex al qual us remetem. Hem configurat quatre grups de formes de repartiment segons fossin més avantatjoses per un o altre senyor; així el grup A) és el format per aquells criteris que beneficien majoritàriament a Pere Pelegrí en la forma en què es produeix el repartiment; el grup B) resulta beneficiós per a Gerard de Queralt; mentre que el grup C) afavoreix indistintament a ambdós personatges; finalment hem inclòs un apartat d'altres, grup D), en el qual apareixen fórmules diverses de repartiment i els casos en què no és especificat.

n'extreia major quantitat de producció. Sobre els béns que tenia en domini directe, el 63,4% dels casos presenten una fórmula de repartiment que li és clarament favorable (delmes i primícies íntegres, delmes íntegres, meitats del delme i la primícia, etc...), mentre que el 27,2% dels casos presenten un sistema de repartiment equitatiu entre ell i Gerard de Queralt. Fins i tot en els béns tinguts sota domini i alou de Gerard de Queralt, el rector de la parroquial en surt majoritàriament beneficiat del sistema de repartiment, car el 71,6% dels béns de Gerard de Queralt es relacionen amb el rector quant als criteris de repartiment de delmes i primícies.

Seguidament, trobem aquells criteris de repartiment que resulten equitatius per a ambdós senyors, però el percentatge d'aquestes fórmules és considerablement més baix; un 27,2% en els béns tinguts per Pere Pelegrí i un 12,1% en els de Gerard de Queralt reparteixen delmes i primícies en igual quantitat entre ambdós.

Finalment, només un 6% dels béns, tots ells sota domini directe de Gerard de Queralt, es regeixen per criteris de repartiment de delme i primícia clarament favorables al noble, percentatge força baix si el comparem amb els esmentats més amunt.

Així, doncs, una primera conclusió esdevé evident: el repartiment de delmes i primícies, en algunes terres de Santa Coloma de Queralt, resultava ostensiblement més favorable al rector de la vila que al noble baró. Si bé per a Pere Pelegrí els excedents extrets a través d'aquest mecanisme suposaven una renda considerable i, possiblement, una de les fonts d'ingressos -no pas l'única- més substancials de la rectoria; per a Gerard de Queralt, l'import total de sostracció extret a través de delmes i primícies d'aquelles terres vinculades a la vila de Santa Coloma⁴⁵, no suposaven més que un percentatge mínuscul, gairebé qualificable d'insignificant, del volum global de renda que extreia al llarg de tota la baronia.

CONCLUSIONS

Hem observat, al llarg d'aquestes pàgines, un exemple molt concret del grau de pressió feudal exercit sobre el camperolat tinent de Santa Coloma de Queralt en un moment concret del segle XV, una pressió quotidiana i constant que no pot ser considerada al marge d'altres mecanismes extorsionadors que s'integren perfectament en el sistema com, per exemple, els monopolis senyorials, l'endeutament camperol o l'administració de la justícia, per citar-ne només alguns.

Com s'ha expressat abans, no tots els tinents podien fer front de la mateixa forma a aquests mecanismes d'exacció, car l'estratificació social feia més o menys pesades aquestes càrregues segons recaiguessin sobre les espatlles d'uns o altres.

És evident que en funció de la documentació analitzada no convé treure conclusions apressades, però resulta obvi considerar que situacions com les que acabem d'observar eren freqüents a tota la baronia de Queralt.

45. I no pas de totes, hem de pensar, de nou, que només tenim les dades d'aquelles que apareixen en el capbreu vinculat a la parroquial.

Hem pogut observar com el domini directe de la baronia presenta tota una gamma de possibilitats d'aplicació: cohabitant per sota de la senyoria dels Queralt, senyors de tota la baronia, trobem altres clapes dominicals de petits senyorius alodials i beneficis, en mans de l'església i els sectors socials dominants (els beneficis de *Corpus Christi* i *Sant Martí*, la dominicatura del rector i del castlà, etc...), que reproduïxen els mecanismes d'exacció dels Queralt i, fins i tot, s'interelacionen amb ells.

Les unitats de producció (les terres, els horts, les sorts, els ferraginals,...) disperses per l'entorn de Santa Coloma i sotmeses a les exaccions dels senyors, presenten, majoritàriament, dimensions reduïdes, tot i que conviuen amb una minoria de béns de dimensions més considerables, integrant-se totes elles a través d'una xarxa de camins, caminets, marges, síquies i altres elements del paisatge rural que donen configuració i unitat al camp colomí.

Hem pogut observar també, a través de l'anàlisi d'una font documental, i amb les limitacions i problemes que una recerca d'aquest tipus comporta, com la pressió senyorial exercida pel rector era força significativa: major nombre de censos emfitèutics, quantitativament més alts (tant en xifres absolutes com relatives⁴⁶), major participació en el repartiment dels delmes i les primícies, intromissió en alguns monopolis senyorials, etc... . Tota una "política de rendes" possiblement motivada per ser aquestes una part fonamental de les entrades de la parròquia.

Altres recerques que portem a terme sobre aquest marc territorial denoten una gran heterogeneïtat en el si de la baronia. En aquest capbreu no ens apareix, per exemple, cap indici de treballs o prestacions personals, ni cap gravamen o imposició de caire ordinari o extraordinari; tampoc es constaten les taxes que hom carregava sobre l'ús de molins, forns, carnisseries, fargues, intercanvis comercials, administració de justícia, i altres serveis i monopolis de caire dominical que requeïen en la majoria dels habitants de la vila i de la baronia. Desconeixem, igualment, tota la xarxa de crèdit, l'endeutament censal dels camperols, motivat, en un alt percentage dels casos, per fer front a la pressió senyorial i a les sostraccions dominicals, o els drets de fadiga, lluïsmo o domini que constantment es fixen en les vendes de molts trossos de terra.

Aquests i altres aspectes sorgeixen amb freqüència en les notícies ofertes pels manuals notariaus. És en aquesta documentació, quotidiana i abundant, on cal endinsar-se per tal d'intentar reconstruir l'evolució del camperolat medieval a les nostres contrades i poder, així, omplir els buits historiogràfics, als quals fèiem referència a l'inici del nostre article.

46. Estem parlant sempre en funció de la documentació d'aquest capbreu i no pas de conclusió generalitzable a tota la vila i, molt menys, a tota la baronia.

QUADRE 1.**REPARTIMENT DEL DELME I LA PRIMÍCIA**

	Béns de domini directe de P. Pelegrí	Béns de domini directe de G. de Queralt
A1) Delme i primícia íntegres Pere Pelegrí	18,1 %	17,1 %
A2) Delme íntegre Pere Pelegrí	6 %	3,1 %
A3) Primícia íntegra Pere Pelegrí	---	1,5 %
A4) Meitat del delme i la primícia Pere Pelegrí, de l'altra meitat, 1/8 part castlà i 7/8 parts Gerard de Queralt	27,2%	48,4 %
A5) Meitat del delme i la primícia Pere Pelegrí, de l'altra meitat, 1/2 Gerard de Queralt i meitat castlà	12,1%	---
A6) Meitat del delme Pere Pelegrí i, de la meitat restant, 7/8 parts Gerard de Queralt i 1/8 castlà (no s'esmenta primícia)	---	1,5%
B1) Meitat del delme i la primícia Gerard de	---	1,5%
B2) Delme íntegre Gerard de Queralt	---	3 %
B3) Delme i primícia íntegres Gerard de Queralt	---	1,5%
C1) Meitat del delme i la primícia Pere Pelegrí, i l'altra meitat Gerard de Queralt	24,2%	10,9%
C2) Meitat del delme Pere Pelegrí i la meitat restant Gerard de Queralt (no s'esmenta primícia)	3 %	1,5%
D0) Altres	9 %	10 %